

DOI: 10.21005/pif.2016.26.D-10

WALORYZACJA KRAJOBRAZU WSI POPEGEEROWSKICH Z TERENU POMORZA ZACHODNIEGO

THE LANDSCAPE OF FORMER STATE RUN FARM VILLAGES ON THE AREA OF WESTERN POMERANIA

Magdalena Rzeszotarska-Pałka
dr inż. arch.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Katedra Projektowania Krajobrazu

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań prowadzonych po 2000 r. nad stanem krajobrazu kulturowego wsi folwarcznych z terenu Pomorza Zachodniego administrowanych w latach 1949–1991 przez PGR. Analiza przekształceń historycznych struktur krajobrazowych wsi folwarcznych ma na celu określenie stopnia dewastacji ich krajobrazu kulturowego, co w konsekwencji może umożliwić jego waloryzację.

Słowa kluczowe: krajobraz wsi, waloryzacja krajobrazu.

ABSTRACT

The article presents the results of a research carried out after 2000 on the state of the cultural landscape of manor villages from the area of the Western Pomerania administered in 1949 – 1991 by PGRs (state run farms). An analysis of the historical transformation of the landscape structures of manor villages from the area of the Western Pomerania aims at determining the devastation of the cultural landscape and, in consequence, its valorization.

Key words: landscape valorization, village landscape.

1. WSTĘP

Za jeden z wielu kryteriów atrakcyjności krajobrazu można uznać jego wartość historyczną rozumianą, jako autentyczność nieprzekształconych struktur przestrzennych, czy też *genius loci*. Wartość historyczna może podlegać ocenie na podstawie stopnia zachowania danego układu i jego poszczególnych elementów składowych. Analiza przekształceń historycznych struktur krajobrazowych wsi folwarcznych z terenu Pomorza Zachodniego ma na celu określenie stopnia dewastacji krajobrazu kulturowego, a w konsekwencji jego waloryzację. W artykule przedstawiono wyniki badań prowadzonych w latach 2000 – 2004 [3;5], a także w okresie późniejszym (2010 – 2014) nad stanem krajobrazu kulturowego wsi folwarcznych z terenu Pomorza Zachodniego administrowanych w latach 1949 – 1991 przez PGR.

Obszar Pomorza Zachodniego wyróżniał się do drugiej wojny światowej strukturą osadniczą opartą na wielkiej własności ziemskiej, ze znaczną liczbą majątków złożonych z kilku folwarków i nielicznymi wsiami chłopskimi. Po 1945 r. dawne wsie folwarczne stały się domeną Państwowych Gospodarstw Rolnych, a intensyfikacja ich działalności inwestycyjnej w latach 60. i 70. XX w. przyczyniła się do wystąpienia szeregu niekorzystnych przekształceń historycznych struktur przestrzennych i krajobrazowych wsi. Stwierdzono również, że po 1991r., kiedy zabrakło nawet tych najslabszych i najgorszych gospodarzy, stan dewastacji wielu cennych zabytkowych układów przestrzennych stale się pogłębia.

2. ANALIZA PRZEKSZTAŁCEŃ STRUKTUR KRAJOBRAZOWYCH WSI FOLWARCZNYCH WPROWADZONYCH W TRAKCIE DZIAŁALNOŚCI PGR

W wyniku realizacji powojennej reformy rolnej i przejęcia dawnych majątków ziemskich przez PGR, w obrębie wielu historycznych układów wsi została zlokalizowana zabudowa, wprowadzająca w zastane struktury wręcz chaos przestrzenny [6]. W zdecydowanej większości analizowanych wsi historyczna struktura przestrzenna została jedynie uzupełniona o nowe obiekty lub też całe zespoły zabudowy, lokalizowane z reguły poza zastanym układem wsi, często na jej obrzeżach. Pomimo tego, że wprowadzenie nowych obiektów nie doprowadziło do zatarcia historycznego układu przestrzennego wsi, to jednak ich usytuowanie, nieuwzględniające bezpośredniego sąsiedztwa zespołów zabytkowych, wprowadziło dysharmonię w harmonijnie kształtowany do połowy XX w. krajobraz wsi. Dotyczy to głównie wsi, w których nowe pojedyncze obiekty i całe zespoły zabudowy zostały zlokalizowane w obrębie historycznego układu przestrzennego, co doprowadziło do jego dezintegracji i degradacji.

W wyniku przeprowadzonych badań terenowych stwierdzono, że obok przekształceń w rozplanowaniu przestrzennym wsi, można zauważyć także istotne przekształcenia w panoramie. Dominanty kompozycyjne historycznych układów były niezwykle różnorodne. Wieża pałacu lub kościoła, komin gorzelni czy też zwarty kompleks zadrzewienia parkowego, dominujący w otwartym krajobrazie, stanowiły charakterystyczny element wizerunku danej wsi. Niestety, zespoły zabudowy wznoszone w latach 60. i 70. XX w. charakteryzowały się zastosowaniem typowych form budownictwa powtarzalnego. Usytuowanie nowego, dużego kompleksu budynków gospodarczych lub też mieszkalnych poza historycznym układem, ale tuż przy wjeździe do wsi (Bolkowice, Mosty, Małkocin, Sokolniewicz, Stuchowo) powodowało całkowitą zmianę jej wizerunku. W wielu przypadkach następowało przeniesienie dominanty kompozycyjnej. Niejednokrotnie dominująca od wielu wieków w krajobrazie otwartym wieża kościoła, widoczna i rozpoznawalna z dużej odległości, musiała ustąpić miejsca wysokim stalowym silosom, czy też czterokondygnacyjnym lub wyższym budynkom wielorodzinnym (Ryc. 1). W efekcie charakterystyczny do połowy XX w. wizerunek wielu wsi uległ w okresie powojennym zupełnej unifikacji.

Ryc. 1. Panorama wsi Stuchowo, 2004 r. Źródło: fot. autorka

Fig. 1. Panoramic view of Stuchowo village, 2004. Source: photo author

Nie ulega również wątpliwości, że wprowadzenie blokowej, charakterystycznej dla miast zabudowy mieszkalnej w zderzeniu z tradycyjną, niską zabudową wsi – stanowiło duży kontrast, zaburzający istniejącą kompozycję układu przestrzennego wsi [6]. Szczególnie destrukcyjne oddziaływanie na historyczną strukturę wsi wywarło lokalizowanie w jej obrębie zespołów zabudowy mieszkaniowej, tzw. osiedli dla pracowników PGR. Wprowadzenie na tereny wiejskie struktur typowych dla środowiska miejskiego było wynikiem nie tylko zapotrzebowania na dużą ilość tanich i łatwych w eksploatacji mieszkań dla pracowników PGR, ale także myślenia o wsi kategorią miasta. Przeprowadzone analizy wykazały, że architekturę budynków mieszkalnych dla pracowników PGR wznoszoną po 1960 r., charakteryzuje uniwersalizm form, nieodwołujący się w żadnym stopniu do lokalnej tradycji budowlanej Pomorza Zachodniego. Charakterystyczną cechą tego okresu jest szeroki zakres typizacji w budownictwie, polegający na dążeniu do możliwie maksymalnego zawężenia rozwiązań funkcjonalnych i formalnych, prowadzącego do ich unifikacji. Obok schematyczności stosowanych układów przestrzennych, architekturę wiejskich budynków mieszkalnych cechuje zjawisko „upodobniania” się do miejskiej zabudowy, wyzbytej jakichkolwiek walorów estetycznych, nie wspominając już o dbałości o zachowanie wartości regionalnych i krajobrazowych [1], a także odejście od stosowania wysokich dachów¹ i jakiegokolwiek detalu na elewacji. Schematyzm zastosowanych form, a także agresywne oddziaływanie na historyczną strukturę wsi spowodowały w efekcie głęboką dewastację tradycyjnego krajobrazu wsi.

Z przeprowadzonych analiz badanych wsi wynika, że na ich terenie występują zarówno przykłady dużych „osiedli mieszkaniowych”, stanowiących odrębne zespoły ruralistyczne, jak i małe zespoły lokalizowane w powiązaniu z istniejącą zabudową wiejską. „Osiedla mieszkaniowe” dla pracowników PGR posiadają pewne cechy wspólne, takie jak: brak powiązań przestrzennych z istniejącą zabudową i otaczającym krajobrazem, brak uzupełnienia kompozycji zielenią i elementami małej architektury, brak podziału na przestrzeń półpubliczną, publiczną i prywatną, a także zastosowanie typowych, niczym nie-

¹ Wysokie dachy w budownictwie mieszkaniowym na wsi zaczęto stosować dopiero w latach 80. XX w.

różniących się między sobą budynków w obrębie całego zespołu, co uniemożliwia dostateczną identyfikację przestrzeni. Budynki mieszkalne sytuowane w układzie szeregowym są zwykle otoczone beładnie zlokalizowanymi zabudowaniami gospodarczymi o niskim standardzie wykonania, co tylko potęguje destrukcyjne oddziaływanie całego zespołu zabudowy na krajobraz wsi.

Należy również wspomnieć o zabudowie usługowej wzniesionej w okresie działalności PGR. Konieczność społecznej przebudowy wsi w nowych warunkach ustrojowych państwa, postulowana co najmniej od 1948 roku, a po 1956 r. zainicjowana praktycznymi rozwiązaniami w nowym budownictwie, spowodowała wprowadzenie na tereny dawnych wsi folwarcznych zupełnie nowych obiektów usługowych, takich jak wiejskie domy towarowe, bary, klubokawiarnie czy świetlice czytelnie, realizowanych w formie parterowych pawilonów niczym nie różniących się od podobnych w użytkowaniu pawilonów sklepowych zlokalizowanych na terenie miejskich osiedli [1]. Stwierdzono, że obiekty te, często lokalizowane w eksponowanych miejscach, stały się w wielu przypadkach dysharmonijnymi akcentami, a nawet dominantami wielu wiejskich układów przestrzennych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że architektura budynków wznoszonych w okresie działalności PGR bardzo rzadko wykazuje jakiegokolwiek związku z budownictwem regionalnym, są to obiekty w tzw. „miejskim charakterze” – o nieodpowiedniej dla wsi skali i pozbawione detalu architektonicznego. Dodatkowo, wykorzystywanie przy ich budowie masowo rozpowszechnionych projektów typowych i gotowych elementów prefabrykowanych, spowodowało całkowitą unifikację zabudowy, pozbawiając ją cech wyróżniających i tożsamości. Gabaryty budynków gospodarczych i inwentarskich odpowiadają gabarytom hal przemysłowych, a kolorystyka elewacji kontrastuje z otaczającym krajobrazem. Szeroko stosowany w budownictwie tradycyjnym detal architektoniczny, został w okresie powojennym zupełnie pominięty przy kształtowaniu architektury budynków gospodarczych. Agresywne oddziaływanie nowych form zabudowy w historycznym układzie przestrzennym wsi akcentuje jej usytuowanie w miejscach szczególnie eksponowanych: przy wjeździe do wsi, na skrzyżowaniu dróg, naprzeciw głównego wjazdu na teren założenia folwarcznego lub na osi rezydencji.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono również, że niewłaściwy sposób zagospodarowania i brak troski o stan założeń pałacowo-parkowych i dworsko-parkowych w czasie użytkowania ich przez PGR spowodowały całkowite zniszczenie wielu rezydencji i słabą kondycję techniczną większości (Ryc. 2.). Adaptacja budynku dawnej rezydencji do nowych funkcji pociągała za sobą także zmiany w jego otoczeniu. Parki dworskie i pałacowe pełniły po drugiej wojnie światowej funkcję rekreacyjną dla mieszkańców całej wsi, wprowadzano również do nich nowe elementy zagospodarowania, wśród których należy wymienić: ogródki warzywne, sady oraz drobną zabudowę gospodarczą: chlewiki, magazyny, szopy, itp. W konsekwencji walory kompozycyjne większości parków zostały częściowo lub też całkowicie utracone. W konkluzji należy stwierdzić, że w wyniku działalności inwestycyjnej państwowych gospodarstw rolnych w latach 1949 – 1991 została wprowadzona na tereny wsi folwarcznych zabudowa oparta na typowych rozwiązaniach, z trudem dająca się wkomponować w granice przestrzenne zabytkowych układów, wręcz tworząca z istniejącą zabudową układy wyraźnie antagonistyczne. Zarówno nowe formy budynków mieszkalnych, jak i gospodarczych – podobne do siebie w każdej części kraju – zakłócają charakter wsi tworzoney do 1945 r. przez lokalne formy zabudowy i wyłamują się swoimi gabarytami z charakterystycznej dla wsi skali. Powtarzalność form i układów przestrzennych, stosowanych w okresie działalności PGR, doprowadziła do unifikacji wizerunku wielu wsi i utraty ich regionalnej tożsamości kulturowej.

Ryc. 2. Pałac w Wicimicach, 2008 r. Źródło: fot. autorka
Fig. 2. Palace in Wicimice, 2008. Source: photo author

3. KRAJOBRAZ WSI POPEGEEROWSKICH PO 1991 R.

Przeprowadzone badania terenowe wykazały postępującą dekapitalizację i degradację zespołów mieszkaniowych byłych pracowników PGR. Przyczyn takiego stanu należy upatrywać w braku opieki ze strony Agencji Nieruchomości Rolnych, ale również w zalewającej wsi popegeerowskie fali bezrobocia i biedy. Mieszkańcy wsi, skupieni na zaspokojeniu podstawowych potrzeb egzystencjalnych, nie są w stanie interesować się jakością i sposobem zagospodarowania przestrzeni, w której żyją [2]. Skutkiem likwidacji PGR na Pomorzu Zachodnim jest ogromna skala bezrobocia i ubożenie społeczeństwa wiejskiego. W tej sytuacji dewastacja popegeerowskich zasobów mieszkaniowych na wsi postępuje na zasadzie reakcji łańcuchowej: bezrobotni mieszkańcy nie mają środków na przeprowadzenie remontów, w wyniku czego pogarsza się stan techniczny budynków i postępują procesy dewastacji.

Negatywne przekształcenia nie ominęły także zabytkowych założeń folwarcznych i towarzyszących im pałaców, dworów oraz parków. Badania wykazały, że działalność inwestycyjna PGR wywarła destrukcyjny wpływ na stan zachowania wielu obiektów zabytkowych, jednak po 1991 r. proces dewastacji w wielu przypadkach nie został zahamowany. Duża liczba obiektów, które w latach 90. XX w. w wyniku reformy rolnej [4] przeszły pod zarządek Agencji Nieruchomości Rolnych i zostały w ciągu ostatnich lat sprzedane, oddane w dzierżawę lub wciąż pozostają pod opieką ANR, nadal niszczone. Agencja nie prowadzi żadnej kontroli nad założeniami, które zostały oddane w dzierżawę, dlatego też dzierżawcy licznych zabytkowych obiektów wymagających podjęcia pilnych prac rewaloryzacyjnych czekają, aż popadną one w zupełną ruinę i spadnie z nich obowiązek konserwacji zabytku. Służby ochrony zabytków również nie monitorują stanu zachowania obiektów

wpisanych do rejestru, czy też ewidencji zabytków nieruchomości. Z kolei, wynikiem zapisów umieszczonych w Ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa [5], dopuszczających sprzedaż całości lub też części mienia, jest rozdrobnienie historycznej zwartej struktury założeń folwarcznych i oderwanie zespołu pałacowo-parkowego lub dworsko-parkowego od dziedzica gospodarczego.

Stwierdzono, że wiele cennych obiektów zabytkowych sprzedanych prywatnym właścicielom ulega postępującej dewastacji, uniemożliwiającej już przywrócenie ich wartości kulturowych (Karkowo, Wicimice, Lubiechowo, Sokoliniec), a tylko nieliczne są poddawane, dość wolno postępującym, pracom remontowym (Świerzno, Trzygłów). Zdecydowana większość założeń folwarcznych, które wraz z pałacami i dworami stanowią jeszcze niezwykle cenne elementy dziedzictwa kulturowego, wymaga podjęcia pilnych działań rewaloryzacyjnych w celu przywrócenia lokalnym społecznościom.

4. PODSUMOWANIE

W wyniku przeprowadzonych analiz porównawczych opracowano typologię wsi folwarcznych z terenu Pomorza Zachodniego, pod względem stopnia dewastacji ich krajobrazu kulturowego [3]. Przeprowadzony podział wybranych wsi² wykazał, że historyczne struktury przestrzenne i krajobrazowe ponad połowy z nich zostały zniekształcone w średnim stopniu, blisko jednej trzeciej w stopniu wysokim, a tylko kilka wsi znalazło się w grupie o najniższym stopniu dewastacji krajobrazu. Wskazuje to, że w ponad połowie badanych wsi historyczna wartość krajobrazu jest niska lub nawet bardzo niska, co niewątpliwie wywiera znaczący wpływ na ocenę atrakcyjności ich krajobrazu. Sformułowanie metod przeciwdziałających postępującej destrukcji krajobrazu i wprowadzenie ich w życie poprzez odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i szczegółowe wytyczne służb konserwatorskich winno przyczynić się do zahamowania negatywnych procesów nadal zachodzących na terenie wsi folwarcznych i stać się podstawą do rewaloryzacji ich krajobrazu kulturowego.

THE LANDSCAPE OF FORMER STATE RUN FARM VILLAGES ON THE AREA OF WESTERN POMERANIA

1. INTRODUCTION

The historical heritage of the landscape understood as the authenticity of untransformed spatial structures or genius loci can be considered as one of many criteria of its attractiveness. A historical value can be assessed on the basis of the degree of preservation of a particular system and its individual components. An analysis of the historical transformation of the landscape structures of manor villages from the area of the Western Pomerania aims at determining the devastation of the cultural landscape and, in consequence, its valorisation. The article presents the results of a research carried out in I. 2000-2004 [3;5] as well as in later periods (2010-2014) on the state of the cultural land-

² Analizie poddano blisko 50 wsi z terenu Pomorza Zachodniego.

scape of manor villages from the area of the Western Pomerania administered in I. 1949-1991 by PGRs (state run farms).

Until World War II, the area of the Western Pomerania was distinguished by its settlement structure based on large land property with a significant number of estates consisting of several homestead farms and a few peasant villages. After 1945, the old homestead villages became the domain of State Run Farms (PGR) and the intensification of their investment activities in the 60s and 70s of the 20th century contributed to a number of unfavourable transformations in the historical spatial and landscape structures of the countryside. It was also found that after 1991, when many buildings were simply abandoned, their condition was being steadily deteriorating.

2. ANALYSIS OF LANDSCAPE STRUCTURE TRANSFORMATIONS OF MANOR VILLAGES INTRODUCED DURING THE ACTIVITY OF STATE RUN FARMS (PGR)

As a result of the post-war land reform and the takeover of former land estates by PGRs, buildings were located across many historical village systems thus introducing into the existing structures even a spatial chaos [6]. In the vast majority of the analysed villages their historic spatial structures were only complemented with new objects or entire complexes of buildings localized generally outside the existing village systems, often on their outskirts. Despite the fact that the introduction of new facilities did not lead to blurring of the historical spatial layout of villages yet their location disregarding the immediate vicinity of the complexes of historic buildings introduced a disharmony in the harmoniously shaped rural landscape of the mid-twentieth century. This applies mainly to the rural areas where new individual objects and entire complexes of buildings were located within the historic spatial layouts, which led to their disintegration and degradation.

As a result of the conducted field research, it was found that apart from transformations in the spatial village layouts also an important transformation of the panorama of the surveyed villages can be observed. The composition dominants of historic systems were extremely diverse. A palace or church tower, a distillery chimney or a dense complex of park plantings dominating in an open countryside were the characteristic elements of the image of a particular village. Unfortunately, complexes of buildings erected in the 60s and 70s of the twentieth century were characterized by the use of standard forms of repeated constructions. The location of a new large complex of farm or habitation buildings outside the historic system, just at the entrance to the village (Bolkowice, Mosty, Małkocin, Sokoliniec, Stuchowo) resulted in a complete change of its image. In many cases, it shifted the composition dominant. Often a church tower that was visible and recognizable from a distance and dominant for many centuries in the open landscape had to give way to high steel silos or four-storey or higher multi-family buildings (Fig. 1). As a result, the image of many villages that was characteristic till mid-twentieth century underwent a complete unification in the post-war period.

Undoubtedly, the introduction of the block construction characteristic of residential buildings in collision with low traditional village buildings - was a big contrast disturbing the existing composition of the spatial village layout [5]. The location of so-called PGR-worker housing estates within the residential complexes had a particularly destructive impact on the historic structure of the village. The introduction into rural areas of structures typical of urban environment was the result of both the need for a large amount of cheap and easily operated housing estates for state farm workers, but it was also based on thinking about villages in urban terms. The analyses carried out showed that the architecture of residential buildings for PGR workers erected after 1960 is characterized by universal forms not referring in any way to the local building tradition of the Western Pomerania. A characteristic feature of this period is a wide range of standardisation in construction consisting in the pursuit of maximum possible narrowing of the functional and formal solutions in favour of their unification. Besides the schematisation of the spatial arrangements

used, this rural residential architecture is characterized by the phenomenon of "becoming alike" the urban development that is devoid of any aesthetics, not to mention any care about preserving the regional and landscape values [1] as well as by a departure from the application of high roofs³ and details on the facades. This schematic approach to the applied forms together with an aggressive impact on the historic village structures resulted in a profound devastation of the traditional village countryside.

The analyses of the examined villages showed that within their areas there are both examples of large "residential housing estates" that are separate rural complexes as well as small complexes localized in conjunction with the existing rural buildings. "Residential housing estates" for PGR workers have certain common features such as: lack of spatial relationships with the existing buildings and the surrounding landscape, lack of any greenery and small architectural elements supplementing the composition, lack of a division into semi-public, public and private spaces as well as the use of typical buildings not dissimilar from one another located within the whole complex, which sufficiently prevents any identification of space. Residential buildings situated in series-array are usually surrounded by disorderly localized farm buildings of low workmanship standard, which only enhances the destructive impact of the whole building complexes on the rural landscape.

Also service facilities built in the period of the PGR's activity should be mentioned. The necessity of social reconstruction of villages in the conditions of a new political system, postulated at least since 1948 and initiated with practical solutions of a new construction style in 1956, resulted in the introduction of completely new service facilities to the areas of the former manor villages such as rural department stores, bars, cafe clubs or day-centres and recreation facilities clearly implemented in the form of single-storey pavilions not different from similar in use shop pavilions located in the area of urban housing estates [1]. It was found that these objects, often localized in exposed places, became in many cases disharmonious accents and even dominants in many rural spatial systems.

The overall conclusion is that the architecture of buildings constructed during the PGR's activity very rarely shows any links with the regional construction style, these are objects of so-called "urban nature" of scale unsuitable for villages and devoid of any architectural details. Additionally, use of typical massively widespread designs and finished prefabricated elements for their construction resulted in a complete unification of the building developments depriving them of any distinguishing characteristics and identity. The dimensions of farm and livestock buildings correspond to the dimensions of industrial halls and façade colours contrast with the surrounding landscapes. The architectural details widely used in traditional buildings were completely ignored in shaping the architecture of farm buildings in the post-war period. An aggressive impact of the new form of building developments in the historic spatial arrangement of villages is accentuated by their location in particularly exposed areas: at the entrance to the village, at the crossroads, opposite the main entrance to the manor layout or on the axis of residential buildings.

As a result of the conducted studies, it was also established that improper development and lack of care about the state of palace, manor-and-park layouts during their use by PGRs resulted in the total destruction of many mansions and poor technical condition of the majority of them (Fig. 2). Adaptation of the former residential buildings to new functionalities also entailed changes in their surroundings. After World War II, court and palace parks served recreational functions for the people from whole villages, also new development components were introduced to them, among which were: vegetable gardens, orchards and small farm facilities: pigsties, warehouses, sheds, etc. As a result, compositional values of the majority of parks were partially or completely lost.

In the conclusion, it should be stated that in the effect of the investment activities of state run farms within the years 1949 - 1991 on the village areas there were introduced farm

³ High roofs were used in rural housing estates since 80s of the 20th century.

buildings based on typical solutions, which were barely susceptible to integration with the spatial boundaries of historic layouts and even formed clearly antagonistic systems with the existing buildings. The new forms of both residential and farm buildings - similar to one another in every part of the country - disturbed the village character created before 1945 by local forms of outlay development and broke out by their sizes from the characteristic village scale. The repeatability of forms and spatial systems used during the PGR operations led to the unification of the image of many villages and loss of their regional cultural identity.

3. RURAL LANDSCAPE OF POST PGR VILLAGES AFTER 1991

The conducted field studies have shown a progressive de-capitalization and degradation of the residential complexes of former state farm workers. The reasons for this state lie in the lack of care on the part of the Agricultural Property Agency, but also in the wave of unemployment and poverty flooding the post-PGR villages. Villagers focused on meeting their basic existential needs cannot be interested in the quality and way of managing the space in which they live [2]. The liquidation of state farms in the Western Pomerania resulted in a huge scale of unemployment and impoverishment of the rural society. In this situation, the devastation of the post-PGR housing stock in the country is progressing on the basis of a chain reaction: unemployed residents do not have the necessary resources to carry out repairs, which leads to deterioration of the buildings and devastation processes are progressing.

Negative transformations also did not spare historic manor complexes and the accompanying palaces, mansions and parks. The conducted studies showed that investment activity of PGR had a devastating impact on the conservation status of many historic buildings, but after 1991 the process of devastation in many cases was not halted. A large number of objects that in the 90s of the twentieth century in the effect of land reform [4] passed under the administration of the Agricultural Property Agency and has in recent years been sold, leased out or remained under the supervision of APA is still deteriorating. The Agency fails to carry out any checks on the complexes that have been let out in lease. That is why lessees of many historic buildings requiring urgent revaluation wait until these objects fall into complete ruin and thus an obligation to maintain the monument becomes invalid. The Monument Protection Services also fail to control the state of preservation of the objects included in the Register or the database of immovable monuments. On the other hand, the result of the provisions contained in the Act on Management of Agricultural Property of the Treasury [5] allowing sale of the whole or part of the property is the ensuing fragmentation of firm structures of historic manor complexes and a detachment of palace or manor and park complexes from their farmyards.

It was found that a lot of valuable historic buildings sold to private owners is undergoing a progressing devastation thus already preventing the restoration of their cultural values (Karkowo, Wicimice, Lubiechowo, Sokoliniec) and only a few slowly undergo renovations (Świerzno, Trzygłów). The vast majority of farm complexes that together with palaces and manors represent another extremely valuable element of the cultural heritage require urgent revaluation action to restore them to the local communities.

4. CONCLUSIONS

As a result of the comparative analyses a typology of manor villages from the area of the Western Pomerania in terms of their cultural landscape devastation has been elaborated [3]. A division of selected villages⁴ demonstrated that the historic spatial and landscape structures of more than half of them were distorted in an average degree, close to one

⁴ Nearly 50 villages have been analysed.

third at a high degree and only a few villages were in the group with the lowest degree of landscape devastation. This indicates that in more than half of the surveyed villages the historic value of the landscape is low or even very low, which undoubtedly has a significant impact on the assessment of the attractiveness of their landscape. A formulation of the methods preventing progressive landscape destruction and executing them through appropriate provisions in the local spatial plans and detailed guidelines for conservation services should contribute to the inhibition of the negative processes still taking place in manor villages and should become the basis for the restoration of their cultural landscape.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Bal W., Dawidowski R., Szymski A.M., *Architektura polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego*, Szczecin, Walkowska Wydawnictwo, 2004, ISBN 9788391855829.
- [2] Pawłowska K., Pawelska-Skrzypek G., *Krajobraz kulturowy w świadomości społecznej*, (w:) *Krajobrazy. Studia i materiały*, Warszawa 1996, s. 30–36.
- [3] Rzeszotarska-Pałka M., *Tożsamość krajobrazu kulturowego wsi folwarcznych i majątków ziemskich na terenie Pomorza Zachodniego. Zakres, możliwości i metody rewitalizacji krajobrazu kulturowego wsi i majątków ziemskich administrowanych w latach 1949–1991 przez państwowe gospodarstwa rolne*, praca doktorska na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, Kraków 2005 (maszynopis).
- [4] Szymski A., Rzeszotarska-Pałka M., Pawłowski W., Ignaczak-Felińska J., *Wieś pomorska wczoraj i dziś*, Szczecin, Walkowska Wydawnictwo, 2005, ISBN 83-918558-5-6.
- [5] Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw. (*Dz. U.* z 1991 r. nr 107. poz. 464).
- [6] Wiśniewska M., *Osadnictwo wiejskie*, Warszawa Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, 1999, ISBN 9788372077141.

O AUTORZE

Magdalena Rzeszotarska – Pałka specjalizuje się w architekturze krajobrazu, związkach architektury ze sztuką ogrodową, prowadzi również badania nad stanem zachowania i możliwościami rewaloryzacji zabytkowych założeń pałacowo-parkowych i dworsko-parkowych. Od 2010 r. pełni funkcję kierownika Katedry Projektowania Krajobrazu ZUT w Szczecinie.

AUTHOR'S NOTE

Magdalena Rzeszotarska – Pałka is a specialist in landscape architecture, connections between architecture and garden art, she is also conducting research on palace – garden ensembles present state and possibilities of their revalorization. She is the Head of Department of Landscape Design at ZUT in Szczecin from 2010.

Kontakt | Contact: mrzeszotarskapalka@zut.edu.pl